

O'ZBEK INGLIZ TILLARIDA HUSHMUOMALALIKNI IFODALOVCHI LEKSEMALAR.

Ahmedova Kamola

Farg'ona davlat universiteti Ingliz tili va adabiyot fakulteti 2-kurs

Annotatsiya: Ushbu maqolada hurmat kategoriyasining ingliz va o'zbek tilida lingvopoetik xususiyatlari muhokama etilgan. So'nggi o'n yilliklarda tilshunoslikda hurmat kategoriyasi va uning antroposentrik jihatlarini o'rganishga qiziqish ortib bormoqda. U alohida til va madaniy hamjamiyat doirasidagi bitta til materialida, shuningdek, turli til va madaniy jamoalardagi bir nechta tillar materialida o'rganiladi, bu esa ushbu sohada madaniyatlararo muloqotni qiyosiy o'rganish imkonini beradi.

Kalit so'zlar: xushmuomalalik, hurmat kategoriyasi, axloqiy sifat, kommunikativ kategoriya, hurmat, lingvopoetika, tilshunoslik, fonopoetika, leksopoetika, sintaktik poetika, badiiy nutq, badiiy asar.

Zamonaviy muloqot sharoitida nutq turining yuqori darajada tarqalishi nutq birliklarini o'rganishning dolzarbligini belgilaydi. Bugungi kunda ko'plab tadqiqotchilar ilgari tilshunoslik fanining chekkasida bo'lgan hodisalarga e'tibor qarata boshladilar: nutqiy akt, so'zlovchining maqsadi, nutqiy ta'sir, kommunikatorlarning o'zaro ta'siri muammolari, nutq holatining xususiyatlari, kommunikativ muvaffaqiyatsizliklar sabablari, kommunikativ strategiyalar va yozma va so'zlashuv nutqining taktikasi. Nazariy yondashuv asosida so'zlovchining pragmatik munosabatlarini, shuningdek, kommunikatorlarning psixologik va xulq-atvor ta'sirlarini birlashtirib o'rganish nutqiy faoliyat hamda so'zlovchi va tinglovchi o'rtasidagi nutqning o'zaro ta'sirining xususiyatlari haqida eng to'liq tasavvur hosil qilishga imkon beradi. Xushmuomalalik, hurmat kategoriyasiga oid juda ko'p nazariyalar mavjud. Ulardan ba'zilarini keyinroq eslatib o'tamiz, lekin avval hurmat nima ekanligini aniqlaymiz. Shuningdek, u madaniyatlararo muloqot kontekstida qanday amalga oshirilayotganini ko'rib chiqamiz. Ko'pchilik insonlar xushmuomalalikni aniq tasavvur qila olamiz deb o'ylashadi. Ammo xushmuomalalikni aniqlash birinchi qarashda ko'rinadigan darajada oson emas. Turli odamlar muloyim hatti-harakatlarni boshqacha tasvirlashadi.

Ingliz va o'zbek tillaridagi hurmat kategoriyasi taqqoslab, ulardagi xushmuomalalik tushunchasining ta'riflarini ko'rib chiqamiz. «Словарь по этике» lug'ati xushmuomalalikni quyidagicha belgilaydi: “Hurmat – odamlarning kundalik xulq-atvor normasi, suhbatdosh bilan muomala qilishning odatiy usuliga aylangan odamni tavsiflovchi axloqiy sifat” (Словарь по этике, 1975: 46). Bu ta'rifdan kelib chiqadiki, hurmat xushmuomalalikning ko'rinishidir. Xushmuomalalik – bu unga

muhtoj bo'lgan kishiga xizmat qilishga tayyorlik, noziklik va muloyimlik. Va, albatta, nutqning o'z vaqtida va to'g'ri namoyon bo'lishi, nutq odobi – xushmuomalalikning ajralmas elementidir. Odob ensiklopediyasida biz xushmuomalalikning shunday ta'rifini ko'ramiz: "... bu harakatlar majmui bo'lib, mazmuni va ko'rinishi axloqiy tamoyillarga muqobillashadi" (Словарь по этике, 1975: 39). Insonlarning muloyim munosabati har doim odamlar tomonidan yuqori baholangan. Turli tillarda ushbu sifatni tasniflovchi bir qator so'zlar mavjud: xushmuomala, xushfe'l, xushtabiat, odobli, tarbiyali, xushta'b, mulozamat, xushsuxan, e'tibor, e'zoz, ehtirom, takalluf, izzat, izzat-ikrom, to'g'ri. Ushbu sinonimik qatorda dominant so'z xushmuomala, uning lug'aviy ma'nosi "Muomalasi, gap-so'zlari, xatti-harakati yoqimli; xushfe'l. Xushmuomalalik borasida N.I. Formanovskaya (Формановская, 1989) va T.V. Larining monografiyasida (Ларина, 2003) tavsif berilgan. T.V. Larining yozishicha, "xushmuomalalik milliy o'ziga xos kommunikativ kategoriya sifatida tushuniladi, uning mazmuni uyg'un, mojarolarsiz muloqot va interaktiv muloqotda ijtimoiy qabul qilingan me'yorlarga rioya qilishga qaratilgan kommunikativ hatti-harakatlarning (lisoniy va nolisoniy) urfga aylangan strategiyalar tizimi (o'rnatish, saqlash va shaxslararo aloqani tugatish)" (Ларина, 2003: 28). Shuningdek, u xushmuomalalik tushunchasi turli madaniyatlarda turlicha ekanligini ta'kidlaydi. Har bir madaniyatning lisoniy xushmuomalalik tushunchasi o'z mazmuniga ega (Ларина, 2003: 24). N.I. Formanovskayaning qayd qilishicha, xushmuomalalik – bu shaxslarning madaniy kategoriyasini belgilovchi tushuncha bo'lib, lisoniy voqyelanishga ega va u, albatta, tilshunoslikda o'rganilishi lozim (Формановская, 1989: 77). Ingliz tili lug'atida ham xushmuomalalikning turli ifodalarini kuzatish mumkin: politeness, courtesy, civility, comity, urbanity, courtliness, decency, suavity, affability, mannerliness (Oxford Dictionary, 2010). Ularning barchasi xushmuomalalik, xushfe'l, xushtabiat, odobli sifatida tarjima qilinadi. Asosiy tushuncha – lug'atda belgilangan xushmuomalalik – "suhbatdoshlarning his-tuyg'ulari va ehtiyojlarini hisobga olgan holda, insonning vaziyatga mos, to'g'ri tarzda o'zini tutishi yoki gapirishi" demakdir (Longman dictionary of contemporary English, 2009).

Agar ismini bilmasa, janob yoki xonim deb murojaat etish hurmat m'nosini ifodalaydi. Bundan tashqari ingliz xalqi madaniyatida hurmat qadrlanadigan muhim tushuncha bo'lib xizmat qiladi. Izzat va ehtiromdan tashqari, hurmat axloqiy qadriyat sifatida qaraladi, mahalliy aholini o'z madaniyati to'g'risida o'rgatadi. Ushbu axloqiy qadriyat jamiyatdagi ishtirokga ta'sir ko'rsatadigan va shaxslarning rivojlanishi va o'z madaniyati jamiyatiga qo'shilishida yordam beradigan jarayon sifatida qaraladi. Hurmatning qadr-qimmatini bolalik davrida o'rgatiladi, chunki mahalliy bolalarni o'z

jamoalariga qatnashishi va ularni o'rganish jarayoni madaniyatning muhim yo'nalishi hisoblanadi.

ADABIYOTLAR RO'YXATI: (REFERENCES)

1. Graham J., Haidt J., Koleva S., Motyl M., Iyer R., Wojcik S. Axloqiy asoslar nazariyasi: axloqiy plyuralizmning pragmatik asoslari. 2013.
2. Richardson D. S, Spivey M. J., Edelman S., Neapol A. D. Til fazoviy: aniq va mavhum fe'llarning tasviriy sxemalari uchun eksperimental dalillar.2001.
3. Zulfiyeva Y.-lar affiksining so'z tarkibidagi qo'llanish xususiyatlari// O'zbek tili va adabiyoti. –T.: 1972. 5 –son.
4. Zikrillayev G'.Fe'lning shaxs,son va hurmat kategoriyalari sistemasi.- Toshkent:Fan,1990 -163b.
5. Koshg'ariy M. Devonu lug'otit turk (Tarjimon va nashrga tayyorlovchi S. Mutallibov). T. I-II-III. –T.: Fan, 1960-1963. I. –B. 326.

